

آثار حسد در^۱ زندگی از منظر آیات و روایات

آرزو دهستانی^۲

ربابه عامل هوشمند

چکیده

در آیات قرآنی و روایات اسلامی به وضوح به خطرات حسد اشاره شده است و بیان کرده است که حسد می تواند خوبی ها و نعمت های انسان را نابود کند و به جلب غضب الهی منجر شود همچنین بر زندگی انسان ها تاثیر منفی بگذارد در این پژوهش محتوا به روش توصیفی و تحلیلی از متون اسلامی ارائه شده است همان طور که گفته شد از جمله آثار حسد در زندگی که می توان به آن اشاره کرد آثار فردی حسد که باعث به وجود آمدن تعصب بی جا، تنگ نظری، بددلی، شخص می شود و آثار اخروی آن نیز با نداشتن حسد. باعث آمرزش گناهان، رحمت ویژه الهی، بزرگی و رشد روحی و نیز ایمان افراد می شود

کلید واژه: آثار، حسد، فردی، اخروی، پیامدها، آمرزش گناهان

^۱ طلبه حوزه علمیه فاطمیه اشکذر، ۹۱۳۴۵۳۵۳۹۴.

مقدمه

از دیدگاه اسلام حسد به عنوان یکی از آسیب های که می تواند به جلب غضب الهی منجر شود پیامبر اکرم (ص) فرمودند: حسد حسنات را چنان خورد که آتش، هیزم را، اگر حسادت برات اتفاق افتاد ترتیب اثر نده، سعی کنیم همه داشته هاتون را رو نکنید مخفی کردن داشته ها باعث می شود مورد حسد واقع نشود و حسد به معنای آرزو کردن نابودی و محروم شدن دیگران از خوبی ها و نعمت هایشان است

این تحقیق در مورد آثار منفی حسد بر زندگی انسان مورد بررسی قرار گرفت چرا که زندگی انسان تحت شعاع بعضی از حسادت ها قرار گرفته و این رذئل اخلاقی باعث نابودی اول خود شخص شده و بعد زندگی افراد مورد حسادت قرار گرفته شده در بر می گیرد

در مقاله آثار و پیامدهای حسد در تعاملات فردی و اجتماعی در آموزه های قرآنی به نویسندگی محمد علی همتی که در سال ۲۰۲۱ نوشته شده که هدف این مقاله مفهوم شناسی حسد در قرآن و بررسی های پیامد های آن است و نیز مقاله بررسی تاثیر حسادت در محل کار بر رفتار انحرافی کارکنان که نویسنده آن نصر اصفهانی ۲۰۱۹ نیز نوشته شده است.

در این مقاله در مورد آثار حسد در زندگی فردی افراد که این حسد باعث تعصب بی جا، بددلی اشخاص به هم دیگر، و تنگ نظری و همچنین آثار اخروی که با نداشتن این حسد مورد عنایت پروردگار عالم قرار گرفته و همچنین مورد رحمت ویژه الهی، آموزش گناهان و عواملی بسیار می شود .
محتوا و داده این مقاله به روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از متون اسلامی ارائه شده است.

مفهوم شناسی

حسد در لغت :

به معنای بد خواهی و رشک و امثال آن است.

حسد در اصطلاح:

به معنای تمنای زوال نعمت محسود است به حاسد و گفته اند : حسود کسی است که به قسمت واجد خویش، راضی نباشد و گفته اند: حسد مرضی است که دوا و درمانی ندارد جزء موت.

حسد در حکمت عملی (اخلاق) از صفات رذیله است و سخت از آن نکوهش شده و منشأ بسیاری از رذائل و نابسامانیها شمرده شده است. در لطائف آمده است: قوله تعالی: «وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ» یعنی ای محمد، صلی الله علیه و آله، پناه بر به خدای خود از شر حاسد هرگاه حسد خود را اظهار کند. ابن عباس گوید که: اگر از حسد بدتر صفتی بودی هرآینه حق تعالی حبیب خود را از آن در آخر قرآن به استعاذه امر نفرمودی. و در خبر است که حسد، حسنات را چنان بخورد که آتش، هیزم خشک را. و مروی است که کمتر آدمی است که از سه چیز خالی تواند شد: اول حسد و علاج آنست که ظاهر نسازد؛ دوم فال بد و چاره آن است که بدان التفات نکند؛ سوم گمان بد و باید که به تجسس نپردازد. و در خبر است که میان شما پیدا شد آنچه امتان پیشین را هلاک کرد، و آن حسد و عداوت است. و مروی است که شش طایفه به گناه به دوزخ شوند بی حساب: عرب به تعصب و روستایی به جهل و سوداگر به خیانت و امرا به جور و اغنیا به بخل و علما به حسد. و گفته اند که: حسد ده جزء است و نه جزء آن در علما است، يك جزوش در سایر خلق. و یکی از اهل الله می گوید که: هر که به عدالت قسام حقیقی در قسمت معیشت رضا دهد هرگز بر کسی حسد نبرد. و حسد آن است که زوال نعمتی از کسی خواهی و حصول آن یا مثل آن برای خود. و اگر زوال آن از وی نخواهی و برای خود نیز مثل آن نخواهی آن غبطه بود نه حسد و مذموم نبود. شعر: چون حسد گیرد ترا درد گلو در حسد ابلیس را باشد غلو عقبه ای زین سخت تر در راه نیست ای خنک آن کش حسد همراه نیست و در خبر است که خواری دنیا و آخرت آدمی در طمع است. و یکی از حکما گوید که هیچ کس را عیش خوش تر از آدم قانع نباشد. شعر: طمع آرد به مردان روی زردی طمع را سر ببر گر مرد مردی بالاخره در اصطلاح اهل سلوك، اراده زوال نعمت محسود است. و میان حسد و غبطه فرق است. زیرا غبطه خورنده می خواهد که مثل دیگری صاحب مقام و نعمت باشد؛ و حسود می خواهد که محسود صاحب نعمت نباشد. و گفته اند: «الحسد داء عیاء لا یزول الا بموت الحاسد او بفوت المحسود».

فانوس نور (فرهنگ لغات و اصطلاحات و تغییرات عرفانی جلد ۱ ص ۳۱۷)

گفتار اول آثار حسد در زندگی فردی

حسادت چنان در انسان نفوذ می کند که تمام زندگی انسان را تحت پوشش قرار می دهد و آرامش و آسایش را از انسان می گیرد البته حسد دارای مراتب است که در مرتبه اول فرد فقط در ذهنش حسادت دارد و بعد آن را بروز می دهد و بعد در افعال به رفتارش خواهان نابودی آن نعمت است و حتی تلاش می کند که از بین برود این حرمت و حرام بودن مربوط به بروز در افعال به رفتار فرد است فرد حسود باید بداند که زیان های حسد در بدن و روح او چه آثار مخربی بر جای می گذارد انسان باید بداند که حسادت مانند یک بیماری است که باید درمان کرد وگرنه به درجات بالاتر خطرناک تر می رسد پس پذیرش این اینکه فرد دارای حسد است و در ادامه به برخی از آثار حسد در زندگی فردی اشاره می کنیم

۱- حسد و بددلی

مرحوم نراقی حسد را از اشد امراض نفسانیه و دشوار تمرین و بدترین و خبیث ترین آن ها می داند ایشان معیار در حسد را چنین بیان می کنند چیزی که برای خود نخواهی برای دیگری بخواهید و برعکس حسادت سلب نعمت است از دیگری که به صلاح او باشد یعنی حسود دوست دارد نعمت ها از طرف مقابل گرفته شود خواه آن نعمت به حسود برسد یا نرسد خداوند متعال در این باره می فرماید

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُّوْكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ ۱۰۹

(جزء ۱ حزب ۴ بقره آیه ۱۰۹)

بسیاری از اهل کتاب دوست میدارند و آرزو می کنند ای کاش میتوانستند شما را بعد از آنکه ایمان آوردید بکفر برگردانند و این آرزو را از در حسد در دل می پرورند بعد از آنکه حق برای خود آنان نیز روشن گشته، پس فعلا آنان را عفو کنید و نادیده بگیرید تا خدا امر خود را بفرستد که او بر هر چیز قادر است

(ترجمه بر گرفته از المیزان سید محمد باقر موسوی همدانی)

قال ابن عباس: نزلت في نفر من اليهود قالوا للمسلمين بعد وقعة أحد: أ لم تروا إلى ما أصابكم؟ و لو كنتم على الحق ما هزمتم، فارجعوا إلى ديننا

ابن عباس گفت: درباره گروهی از یهودیان نازل شد که پس از جنگ احد به مسلمانان گفتند: آیا ندیدید که بر شما چه گذشت؟ اگر بر حق بودید، شکست نمی خوردید، پس به دین ما بازگردید

(علی بن احمد واحدی جلد ۱ صفحه ۳۸)

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ٥١

(جزء ۲۹. حزب ۱۱۳ سوره قلم آیه ۵۱)

"وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ" کلمه "ان" بدون تشدید، مخفف "ان" است، و کلمه "زلق" به معنای زل و لغزش است، و "از لاق" به معنای از لال، یعنی صرع است، و کنایه است از کشتن و هلاک کردن.

و معنای آیه این است که: محققا آنها که کافر شدند وقتی قرآن را شنیدند نزدیک بود با چشم‌های خود تو را به زمین بیندازند، یعنی با چشم زخم خود تو را بکشند.

و مراد از این "از لاق به ابصار" به طوری که همه مفسرین گفته‌اند چشم زدن است، که خود نوعی از تأثیرات نفسانی است و دلیلی عقلی بر نفی آن نداریم، بلکه حوادثی دیده شده که با چشم زدن منطبق هست، و روایاتی هم بر طبق آن وارد شده، و با این حال علت ندارد که ما آن را انکار نموده بگوییم يك عقیده خرافی است.

بعضی از مفسرین گفته‌اند: معنای آیه این است که وقتی ذکر را یعنی قرآن را از تو می‌شنوند با نظری سرشار از کینه و خشم به تو نظر می‌کنند، به طوری که می‌خواهند با همان نگاه تیزشان تو را بکشند.

"و يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ" نسبت دیوانگی به آن جناب دادن در هنگامی که قرآن را از او می‌شنوند، خود دلیل بر این است که می‌خواسته‌اند بگویند قرآن از القائنات شیطانها و جن است، و به همین جهت خدای تعالی وقتی می‌خواهد پاسخشان بدهد، می‌فرماید: قرآن به جز ذکر برای عالمیان نیست.

و در آغاز سوره نسبت جنون به خود آن جناب را رد کرد، و فرمود: "مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ" در آخر سوره هم همان سخن آغاز سوره را...

حماد از حریر، عن زراره، از ابوجعفر (علیه السلام) که گفت: از او شنیدم که می گفت: عمر بن خطاب اصحاب پیامبر را جمع کرد. درود خدا بر او و خاندانش باد و در میان آنان علی علیه السلام است، فرمود: درباره مسح جوراب چه می گویی؟ سپس مغیره بن شعبه برخاست و گفت: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) را دیدم که پاک می کرد...

(البرهان فی تفسیر القرآن سید هاشم بحرانی جلد ۲ صفحه ۲۱۴)

حسد و تنگ نظری اغلب با یکدیگر تقویت می شوند و می توانند به افراد آسیب بزنند و این دو ویژگی منفی هستند که بیشتر به خود فرد اثر می گذارد تا به ضرر دیگران بنابر این، مهم است که افراد به خود آگاهی دست پیدا کنند تا به رشد شخصی و روابط سالم با دیگران برسند

گفتار دوم آثار اخروی حسد در زندگی

حسد ممکن است باعث کاهش رضایت و شادی فرد شود زیرا همواره فرد خود را با دیگران مقایسه می کند و احساس کمبود ناراضی بودن می کند و باعث کاهش خود باوری و اعتماد به نفس فرد و کاهش پیشرفت و موفقیت و تضعیف روابط اجتماعی و افزایش استرس و اضطراب می شود

۱- رحمت ویژه الهی

انسان ها چه خوب یابد و چه مومن یا کافر، همه از نعمت های الهی بهره می برند ولی عده ای از بندگان، به سبب شایستگی های ویژه ای که از خود نشان می دهند این رحمت ویژه خداوند شامل حالشان می شود که یکی از این رحمت ویژه الهی برای بندگان شایسته این هست که خداوند به آن ها دلی نورانی می بخشد تا در زندگی راه درست را از نادرست تشخیص می دهند خداوند متعال در این باره می فرماید.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَءَامِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۲۸

(سوره حدید آیه ۲۸ جزء ۲۷ حزب ۱۰۸ صفحه ۵۴۱)

ای مؤمنان! از خدا پروا کنید و به پیامبرش ایمان آورید تا دو سهم از رحمتش را به شما عطا کند، و برای شما نوری قرار دهد که به وسیله آن [در میان مردم] راه سپارید و شما را بیمارزد، و خدا بسیار آمرزنده و مهربان است

(ترجمه حسین انصاریان)

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ: عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّوْفَلِيِّ، عَنِ السَّكُونِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، قَالَ: «كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ: نَبَّهَ بِالتَّفَكُّرِ قَلْبَكَ، وَ جَافٍ مِنَ اللَّيْلِ جَنْبَكَ، وَ اتَّقِ اللَّهَ رَبَّكَ»

محمد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم از پدرش، عن نوفلی، عن السکونی، عن اباعبدالله علیه السلام: امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرمود: دلت را به فکر تشویق کن و پهلوت را در شب خشک کن، از خدا پروا کن، پروردگارت.

(البرهان فی تفسیر القرآن سید هاشم بحرانی جلد ۲ صفحه ۶۱۲)

۲- آمرزش گناهان

یکی از آثار گره گشایی از دیدگاه اسلام آمرزش گناهان است حال راه رهایی ما از این گناهان و دست یابی به رحمت الهی در معارف دینی توبه است و کارهای نیک انسان هم در آمرزش بدی ها و گناهان نیز موثر است خداوند متعال در این باره می فرماید

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ (سوره هود آیه ۱۱۴ جزء ۱۲ حزب ۴۷)

و در دو طرف روز [=اول و آخر آن] و نخستین ساعات شب نماز را برپا دار زیرا خوبیها بدیها را از میان می برد این برای پندگیرندگان پندی است (ترجمه انصاریان)

عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ مَرْزِدٍ الْكَاتِبِ قَالَ: دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَدْ أُمِرْتُ أَنْ أُخْرِجَ لِبَنِي هَاشِمٍ جَوَائِزَ فَلَمْ أَعْلَمْ إِلَّا وَ هُوَ عَلَى رَأْسِي وَ أَنَا مُسْتَحِلٌّ فَوَثِّبْتُ إِلَيْهِ، فَسَأَلَنِي عَمَّا أُمِرَ لَهُمْ، فَنَاقَلْتُهُ الْكِتَابَ، فَقَالَ: مَا أَرَى لِإِسْمَاعِيلَ هَاهُنَا شَيْئاً، فَقُلْتُ: هَذَا الَّذِي خَرَجَ إِلَيْنَا، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ قَدْ تَرَى مَكَانِي مِنْ هَؤُلَاءِ...

به اختیار المفضل بن مزید کتیب که گفت: ابو عبدالله صلی الله علیه و آله بر من وارد شد. به من دستور داده شد که به بنی هاشم جوایز بدهم و تا زمانی که او بر سر من بود نمی دانستم و من را گرفتند. بنابراین من آن را تأیید کردم و او از من در مورد آنچه دستور داده بودم پرسید و من کتاب را به او دادم و او گفت: "من هیچ یک از آنها را نمی بینم." چیزی گفتم: این همان کسی بود که نزد ما رفت، سپس به او گفتم: من باج تو خواهم بود. اینها...

(التفسیر محمد بن مسعود عیاشی جلد ۲ صفحه ۱۶۳)

افرادیکه به دلیل حسد به دیگران ظلم کرده اند ممکن است در دنیا و آخرت مجازات ببینندوبه دلیل ناراحتی روحی ممکن است خود را در تنگنای استرس قرار بدهند و برکت و رونق زندگی خود را از دست بدهند و با مشکلات و موانع روبه رو شوند و ممکن است توسط دیگران نادیده گرفته شود باید به جای آن به هم دلی با یکدیگر بپردازند

۳- بزرگی و رشد روحی و ایمان

حسود در واقع پایه های اعتقادی محکمی ندارد و گرنه می دانست حسد ورزی نوعی انحراف از توحید است و باعث می شود ریشه ایمان خورده شده و ایمان را نابودمی کند و معرفت حقیقی و شناخت حقایق انسان را باز می دارد و باعث می شود در این دنیا نیز از ایمان واقعی شخص دور شود خداوند متعال در این باره می فرماید

أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ۹

(سوره یوسف آیه ۹ جزء ۱۲ حزب ۴۸)

[یکی گفت:] یوسف را بکشید و یا او را در سرزمین نامعلومی بیندازید، تا توجه و محبت پدرتان فقط معطوف به شما شود و پس از این گناه [با بازگشت به خدا و عذرخواهی از پدر] مردمی شایسته خواهید شد

(ترجمه حسین انصاریان)

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ: عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّوْفَلِيِّ، عَنِ السَّكُونِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): لَا تُنْزِلُوا النِّسَاءَ بِالْغُرَفِ، وَ لَا تَعْلَمُوهُنَّ الْكِتَابَةَ، وَ لَا تَعْلَمُوهُنَّ سُورَةَ يُوسُفَ، وَ عْلَمُوهُنَّ الْمِعْزَلَ وَ سُورَةَ النُّورِ»

محمد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم از پدرش، عن نوفلی، عن السکونی، عن اباعبدالله علیه السلام: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: زنان را در حجره ها قرار ندهید و نوشتن را به آنها یاد ندهید و سوره یوسف را به آنها یاد ندهید، بلکه دوک و دوک را به آنها بیاموزید. سوره نور.

(البرهان فی تفسیر القرآن سید هاشم بحرانی جلد ۳ صفحه ۱۵۳)

حسود با زبان حال را دارد به خداوند اعتراض می کن که چرا فلان نعمت را به فلان کس دادی؟ این چه حکمتی است و چه عدالتی؟ چرا به من نمی دهی؟ و می گوید هر گاه خداوند به دیگری نعمتی دهد ممکن است از دادن مثل آن به من عاجز باشد پس چه بهتر که نعمت تر او سلب گردد تا به من برس بنابراین حسودان در واقع گرفتار نوعی تزلزل در پایه های ایمان و حکمت و قدرت خداوند هستند و حسدی تواند ایمان را زایل کرده و از بزرگی و رشد روحی ما را باز دارد چرا که حسد یکی از ابزار شیطان است

نتیجه گیری

در این تحقیق آثار حسد در زندگی از منظر آیات و روایات بیان شد حسد نه تنها به زندگی انسان ها آسیب می رساند بلکه می تواند به نابودی اعتقادات و ایمان نیز منجر شود و حسد به عنوان یک احساس منفی و و زننده روح اثرات بسیار منفی بر زندگی انسان ها داشته باشد از آنجا که حسد باعث تضعیف روحیه افزایش استرس و اضطراب، خلق و بی ثباتی در روابط اجتماعی و کاهش انگیزه ض اعتماد به نفس می شود

و آثار حسد در زندگی فردی انسان ها بسیار ضررآور است و موجب ایجاد نفرت و دشمنی بین افراد و همچنین باعث بددلی و تعصب و تنگ نظری و بدبینی عواملی دیگر نیز می شود و فرد حسود باید بداند که زیان های حسد در بدن روح او چه آثار مخربی برجای می گذارد

همچنین افراد با دانستن آثار اخروی حسد می توانند بر اعمال و رفتار خود در زندگی دنیوی خود اثر مطلوبی بگذارند مثل دانستن عواملی چون آمرزش گناهان و رحمت ویژه الهی و رشد روحی و حفظ اعمال .. بنابراین افرادی که به دلیل حسد ورزیدن به دیگران به آنان ظلم کرده اند به دلیل ناراحتی روحی ممکن است خود را در تنگنای واسترس قرار دهند و برکت و رزق خود را از دست بدهند و توسط دیگران نادیده گرفته شوند باید به جای حسد به هم دلی با دیگران بپردازند بر طبق گفته قرآن مجید افراد بدانند که این حسد ورزیدن جز خودشان را گمراه نمی کند و این حقیقت را درک کنند با دانستن اثر آثار حسد در زندگی فردی و اخروی می تواند مثمرثمر باشد

فهرست منابع

قرآن کریم

- ۱- انصاریان. حجة الاسلام حسین. قرآن کریم. چاپ اول. انتشارات ۱۳۸۳. منبع نرم افزار التفسیر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور. مترجم حسین انصاریان.
- ۲-

بحرانی. سید هاشم. البرهان فی تفسیر القرآن. مشخصات ظاهری ۴ جلد. نشر قم دا التفسیر. سال ۱۴۱۷ ق_ ۱۳۷۵ ش. ناشر موسسه الاعلمی

- ۳- طباطبایی محمد حسین. ترجمه ناصر مکارم شیرازی و دیگران. المیزان فی تفسیر القرآن. جلد ۱، ۲، ۳. نشر قم بنیاد علمی فرهنگی علامه طباطبایی. سال نشر ۱۳۸۶

- ۴- مجتبوی. سید جلال. تفسیر القرآن کریم. چاپ ۸. مکان نشر تهران و ناشر حکمت. سال نشر ۱۳۷۱ ش یا ۱۳۱۳ ق

- ۵- عیاشی. محمد بن مسعود. کتاب التفسیر العیاشی. تعداد جلد ۲. ناشر المطبعة العلمیه مکان تهران. نشر قم. سال چاپ ۱۳۸۰.